

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ondernemend Waarderen : Waarderend Ondernemen. De subjectiviteit van het begrip economische waarde

Vis, J.

Citation

Vis, J. (2010, September 9). *Ondernemend Waarderen : Waarderend Ondernemen. De subjectiviteit van het begrip economische waarde. Meijers-reeks*. Maklu, Apeldoorn. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15937>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15937>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

1 | Inleiding

De zeer oude zingt:

*er is niet meer bij weinig
noch is er minder
nog is onzeker wat er was
wat wordt wordt willoos
eerst als het is is het ernst
het herinnert zich heilloos
en blijft ijlings*

*alles van waarde is weerloos
wordt van aanraakbaarheid rijk
en aan alles gelijk*

*als het hart van de tijd
als het hart van de tijd*
– Lucebert¹

‘Heden vol van waarde, morgen in de aarde.’ Met dit spreekwoord belichtten onze ouders de betrekkelijkheid van het menselijk bestaan. Oscar Wilde [Wilde 1999, pp. 444-454] beschreef een cynicus als iemand die van alles de prijs, maar van niets de waarde weet. Lucebert vond alles van waarde weerloos. Wat is waarde? Wat is het belang van waarde? Abstracte begrippen, zoals waarde, zijn vooral binnen complexe samenlevingsvormen van belang. De actoren binnen een dergelijke samenleving moeten beschikken over voorstellingsvermogen. Alexander Gray (1882-1968) schrijft aan het begin van zijn in 1931 verschenen boek over de ontwikkeling van de geschiedenis van het economisch denken:

“For if we accept the most notable of recent definitions of economic science, which in its popular and abridged version tells us that economics is the study of mankind in the ordinary business of life, it is obvious that stray reflections falling within the almighty sweep of such a department of knowledge must have passed through the mind of man ever since he was capable of reflection at all.” [Gray 2009, p. 11]

1 Lucebert 2004.

In het dagelijks leven handelen mensen op basis van verwachtingen. Dat betekent dat zij nadenken over de tijd die komen gaat. Het woord verwachting dient hier niet te worden begrepen in de betekenis die daaraan in de statistiek wordt toegekend. Volgens George Shackle (1903-1992) is het woord verwachting rijk aan filosofische enigma's.

"Expectation is imagination, the *originative* gift, the gift which burns, if with a more dazzling light, in the thoughts of the poet, the symphonist, the mathematician. Expectation is momentous. It is the source of human history." [Shackle 1988, p. 238]

Het vermogen tot reflecteren en het onder woorden kunnen brengen van verwachtingen veronderstelt de aanwezigheid van een verwerkingseenheid; bij mensen waarschijnlijk de hersenen. Het menselijk brein is in biologisch opzicht niet veel meer dan een elektrochemische structuur. Het is echter ook dat deel van het menselijk lichaam dat het mogelijk maakt met abstracties, zoals waarde, om te gaan. Vanuit een evolutionair standpunt gezien heeft zich ongeveer vijf tot zes miljoen jaar geleden een belangrijke splitsing voorgedaan. Vanaf dat moment zijn apen en mensen een eigen weg gegaan. Ongeveer 1,5 miljoen jaar geleden verscheen de *Homo erectus* ten tonele. Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat deze voorouder over grotere hersenen beschikte dan zijn voorgangers. Ook bezat hij het vermogen gereedschappen en vuur te maken. Dat veronderstelt niet alleen het vermogen tot leren, maar ook mogelijkheden kennis over te dragen. Het is niet onaannemelijk dat op dat moment reeds relatief grootschalige verplaatsingen plaatsvonden, op zoek naar de beste verblijfplaats. Dergelijke activiteiten zijn zonder enige sociale structuur vrijwel niet voor te stellen. Geschreven taal bestond nog niet, maar de mens bediende zich waarschijnlijk van gebarentaal [Donald 1991].² Volgens Aiello zou taal zich moeten hebben ontwikkeld voor de vroegste fysieke uitingvorm daarvan, die mogelijk terug gaat tot 100.000 jaar geleden. Dit zou samenvallen met een expansie van de hersencapaciteit tussen 500.000-100.000 jaar geleden [Aiello 1996, pp. 269-289]. Met de ontwikkeling van taal kon een veel verfijndere wijze van communiceren ontstaan. Naast een verbetering van de materiële omstandigheden werd het nu ook mogelijk abstracties te gaan gebruiken. In zijn publicaties wijst Donald op nog een andere belangrijke stap in de ontwikkeling; namelijk het gebruik van een soort extern geheugen in de vorm van symbolen. Een voorbeeld van de vroegste Europese uitingen daarvan zijn de zogenaamde Venusbeeldjes, die mogelijk teruggaan tot 35.000 jaar geleden. De bekende rotstekeningen in de grotten van Lascaux (Frankrijk) zijn een bijzondere en kwalitatief mooie uiting. Zij zijn ongeveer 17.000 jaar geleden vervaardigd [Cunliffe 1997, pp. 68-69]. Nog een stap verder in de tijd, ongeveer 10.000 jaar geleden, brengt ons in Mesopotamië. Mede dankzij het werk van

2 In 2001 publiceerde hij ook het boek, *A Mind So Rare*, dat een vergelijkbare thematiek kent.

de archeologe Schmandt-Besserat [Schmandt-Besserat 1978, pp. 50-59; 1986a, pp. 250-273; 1986b, pp. 32-39] wordt vermoed dat de eerste pogingen tot het ontwikkelen van geschreven taal en het gebruik van abstracte cijfers te danken zijn aan een toen reeds bestaand registratiesysteem. Dit wordt in de Engelstalige literatuur aangeduid met de term *token accounting*. Het feit dat een dergelijk registratiesysteem is ontstaan, doet vermoeden dat zich de behoefte vormde om door middel van symbolen een bepaalde waarde voor te stellen [Mattessich 2000]. Het ontstaan van nieuwe manieren van doen, leidt over het algemeen tot verdere ontwikkeling en het ligt voor de hand te veronderstellen dat het bestaan van een goed werkend registratiesysteem het mogelijk maakt op andere wijze zaken te doen dan voorheen. Waarde en de van waarde afgeleide prijzen gingen deel uit maken van de dagelijkse omgangstaal.

Uit 'protohistorische' registratiesystemen is uiteindelijk de kunst van het schrijven voortgekomen. Het is belangrijk de bijzonderheden van een transactie vast te leggen. Volgens Burrow zijn de vroege openbare inscripties op de muren van tempels een vorm van verantwoorden [Burrow 2007, p. 3]. Zo kan een heerser laten zien hoe hij met de verkregen macht is omgegaan. Voorraadlijsten, wetten en op chronologische wijze gerangschikte voorgangers komen veelvuldig voor [Burrow 2007, p. 4]. Deze gewoonte is, hoewel van veel later datum, terug te vinden in de Bijbelse boeken Leviticus en Numeri. Doordat deze opsommingen bewaard zijn gebleven, is het mogelijk nader onderzoek³ te doen. Tonen leidt tot vragen.

Uit het werk van Ezzamel en Hoskin blijkt dat zij op basis van historisch bewijs uit zowel Mesopotamië als Egypte de voorzichtige conclusie trekken dat de uitvinding van het boekhouden, het schrift en geld het mogelijk heeft gemaakt dat een samenleving is ontstaan waarin het menselijk handelen voor een groot deel berust op onderlinge transacties. Zij maken daarbij gebruik van de inzichten van Foucault en Derrida [Ezzamel en Hoskin 2002, pp. 333-367]. Zonder daar op deze plaats dieper op in te gaan, komt Ezzamel en Hoskin's betoog op het volgende neer: de uitvinding van het boekhouden is het gevolg (in de terminologie van Derrida 'een supplement') van het gegeven dat op een bepaald moment in de menselijke ontwikkeling tellen en waarderen belangrijk werden. Als 'supplement' op het boekhouden zijn het schrift en geld ontstaan. Met geld wordt in dit geval vooral geld als rekeneenheid bedoeld.

Dat tussen boekhouden, schrijven en geld een nauwe band bestaat en dat die onderlinge verwevenheid weer aanleiding geeft tot het ontstaan van andere instituties, zoals markten, kan ook vanuit antropologisch perspectief worden belicht. De antropoloog Weatherford publiceerde een boek over de geschiedenis van het geld, met als ondertitel *From Sandstone to Cyberspace* [Weatherford 1997]. Daaruit komt naar voren dat in de loop van de geschiedenis geld, als

3 *Historia* (Latijn) betekent onderzoek, verhaal, geschiedschrijving [Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal, veertiende herziene druk].

het ware, steeds weer opnieuw wordt uitgevonden en aangepast aan de behoeften en mogelijkheden van plaats en tijd. Voorbeelden zijn de cacaobonen van de Indianen in Zuid-Amerika, de bronzen symbolen, een spade of een vis, die gedurende een bepaalde periode in het oude China werden gebruikt, zeldzame schelpen of de zouttabletten uit het oude Rome. Zij zijn de getuigen van de intertemporele verbondenheid die de grondslag vormt voor het menselijk handelen. Het is dan ook geen verrassing dat geld op natuurlijke wijze is ontstaan [Menger 1892, pp. 239-255]. Aan de wieg stonden geen koningen of bureaucraten, maar handelende mensen die op een bepaald moment 'zien' dat een proces op betere wijze kan worden uitgevoerd.

Zonder de begrippen waarde en prijs kan van een op economie gestoelde samenleving geen sprake zijn. In het verlengde daarvan geldt hetzelfde voor de economische wetenschap. Onze op arbeidsverdeling gebaseerde samenleving wordt gekenschetst door menselijk handelen. Wanneer men op een gegeven moment inziet dat sommige mensen bepaalde handelingen beter kunnen uitvoeren dan een ander, leidt dat tot specialisatie, dus arbeidsverdeling. Voor het goed functioneren van een op arbeidsverdeling gebaseerde samenleving zijn ruilhandelingen⁴ onontbeerlijk. Deze zienswijze is kenmerkend voor de kapitalistische samenleving. Ruilhandelingen komen tot stand, omdat wij betekenis toekennen aan een goed dat wij nog niet bezitten. Daarom wordt een ander goed opgeofferd. Door deze handelingen te beschrijven en van commentaar te voorzien ontstaat het wetenschapsgebied praxeologie.⁵ Een afgezonderd deel daarvan wordt economie genoemd. Economie is de wetenschap die zich bezighoudt met de vraag hoe goederen en diensten geschikter kunnen worden gemaakt voor menselijke consumptie. Daar goederen en diensten op verschillende wijzen kunnen worden aangewend, ontstaan individuele keuzeproblemen. Deze vraagstukken worden mede met behulp van ruilprocessen opgelost. Binnen de economie wordt wel gesproken over ruilsub-jecten en ruilobjecten.⁶

Menselijk handelen wordt gedreven door het besef dat de huidige positie en situatie kan verbeteren. Het is voor ons elke dag duidelijk waarneembaar dat de neiging tot ruilen even natuurlijk is als de neiging tot spreken en redeneren. De bekende Schotse economist Adam Smith schrijft aan het begin van het tweede hoofdstuk van de *Wealth of Nations* over de menselijke "pro-

4 In dit kader dient het werk van Gary Becker [1976] niet onvermeld te blijven. De zogeheten *exchange theory* is ook binnen de sociologie en antropologie belangrijk. In 1992 werd hem de Nobelprijs toegekend. Becker wordt niet tot de Oostenrijkse School gerekend, maar tot de School van Chicago. Vooral Becker's methodologie is in strijd met de uitgangspunten van de Oostenrijkse School.

5 Praxeologie is de wetenschap die zich bezighoudt met het (menselijk) handelen. De Fransman Alfred Victor Espinas (1844-1922) heeft de term waarschijnlijk als eerste gebruikt.

6 In zijn *Grondslagen van de marketing-wetenschap* wijst Koster [1991, pp. 107-108] op het bestaan van de zogeheten *Law of Exchange*. Deze toont aan onder welke voorwaarden ruil leidt tot verbetering van positie en situatie.

pensity to truck, barter, and exchange one thing for another.” [Smith 2008, p. 11] Waarnemen is echter niet hetzelfde als verklaren. Het laatste gaat vrijwel onvermijdelijk gepaard met het uitspreken van een oordeel. Deze onderwerpen zijn vanaf de vroegste tijden besproken, in beeld gebracht en beschreven. Door de uitvinding van het schrift is veel van hetgeen onze voorouders hebben gedacht bekend gebleven. Het is nu eenmaal zo dat: ‘*Vox audita perit, littera scripta manet*’.⁷ Overigens niet altijd tot genoegen van de auteurs. Geschreven teksten hebben de soms onhebbelijke neiging op te duiken op momenten en in situaties waarin ze bepaald niet welkom zijn. Aan de andere kant kunnen boeken al dan niet opzettelijk uit het zicht verdwijnen. Boekverbrandingen,⁸ indices⁹ en vergetelheid¹⁰ eisen hun tol. Ook gaan sommigen uit van de gedachte dat nieuwe, op schrift gestelde inzichten, per definitie beter zijn dan reeds eerder gepubliceerde gedachten. Uit kunst en wetenschap is het fenomeen hoofdstroom bekend. Het algemeen geaccepteerde heeft de neiging het minder bekende te verdringen. De uit de economie stammende, befaamde wet van Gresham¹¹ is echter belangrijker dan menigeeen denkt.

In de loop der tijd is het daadwerkelijk ruilen nauwelijks van karakter veranderd. Net als eeuwen geleden worden dagelijks miljarden transacties afgesloten. Vaak zonder al te veel nadenken. Routine werkt, gedurende een bepaalde periode, efficiency verhogend; soms ook na gedegen analyse en uitputtende onderhandelingen. De relatie tussen goede afloop en inzet biedt stof tot nadenken. Transacties die op basis van intuïtie worden uitgevoerd, lijken niet bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Uitgebreid analyseren en de inzet van academisch gevormde adviseurs is geen garantie voor succes. Zelfs mensen die beroepsmatig veel met prijzen en waarden omgaan, bijvoorbeeld

7 Het gesproken woord verdwijnt, hetgeen geschreven is beklijft. Overigens zijn er in de antropologie voorbeelden bekend van zeer oude orale tradities die van generatie op generatie worden doorgegeven. Het is goed mogelijk dat de verhalen in oude geschriften opgetekende versies zijn van dergelijke orale tradities.

8 Na het concilie van Nicea (325) werden de boeken van Arius en zijn navolgers wegens ketterij verbrand. In 1242 werden op bevel van Lodewijk IX (Lodewijk de Heilige) vele exemplaren van de *Talmoud* verbrand. De nationaal-socialisten hadden hun 10^e mei 1933 en moderne katholieken hebben in de 21^e eeuw exemplaren van de populaire Da Vinci Code verbrand.

9 De *Index librorum prohibitorum* (kortweg Index) was een door het Vaticaan vastgestelde lijst van boeken die rooms-katholieken niet mochten lezen omdat zij verwerpelijk werden geacht. In 1966 maakte Paus Paulus VI een eind aan de Index. Verboden auteurs waren onder meer: Descartes, Diderot, Erasmus, Hobbes, Hume, Kant, Locke, Machiavelli, Marx, Pascal, Spinoza, Swift en Voltaire.

10 In 1854 verscheen van de hand van Gossen *Die Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln* (*The Development of the Laws of Human Intercourse and the Consequent Rules of Human Action*). Dit boek wordt nu gezien als een voorloper van het marginalisme, maar werd op het moment van uitgeven slecht ontvangen. De meeste exemplaren werden vernietigd en slechts enkele originele exemplaren zijn min of meer bij toeval bewaard gebleven.

11 “Bad money drives out good” (Sir Thomas Gresham 1519-1579).

bankiers, kunnen zich op dit gebied misrekenen.¹² De wetenschap biedt op dit terrein kennelijk niet voldoende soelaas. Merkwaardig, als we bedenken dat veel dat tegenwoordig op het terrein van waarde en prijs wordt gedoceerd al bekend was in de middeleeuwen¹³ [Chafuen 2003, p. 79]. Toch heeft dat een adviseur op het gebied van het waarderen van ondernemingen niet weerhouden van de gedachte dat waarde en prijs aan elkaar gelijk zijn [Roche 2005, p. 5]. De logische consequentie van die gedachte leidt tot de conclusie dat de waarde van zijn op schrift gesteld gedachtegoed gelijk moet zijn aan de prijs die hij ervoor ontvangt. De waarde wordt bij Roche nu eenmaal bepaald door wat de spreekwoordelijke gek ervoor geeft. Prijzen zijn over het algemeen zichtbare grootheden, maar de menselijke waardeschaal zit in het hoofd en is voor buitenstaanders niet te zien. Natuurlijk kan dit niet betekenen dat het onzichtbare zonder belang is. Aan het bestaan van de zwaartekracht wordt nauwelijks getwijfeld. Die hang naar het zichtbare wordt verward met objectiviteit. Het is inderdaad waarneembaar dat, bijvoorbeeld, beleggers bereid zijn sterk verschillende prijzen te betalen voor aandelen in ondernemingen. Onder zich veranderende omstandigheden is dat goed verklaarbaar. Lastiger is het indien blijkt dat ook voor een economisch object dat zich in een vrijwel stabiele fase bevindt sterk wisselende prijzen worden betaald. De veel gehoorde reactie dat beleggers en investeerders nu eenmaal meer door emotie dan door ratio worden gedreven, is te gemakkelijk. Het één behoeft het ander trouwens niet uit te sluiten. Zoals later ter sprake zal komen, kan het begrip rationaliteit op verschillende wijzen worden uitgelegd en wordt binnen de economie over het algemeen van slechts één verklaring uitgegaan. Zo geven praktijk en theorie voldoende reden het begrip economische waarde aan een verder onderzoek te onderwerpen.

In dit proefschrift staan de opvattingen uit de zogeheten Oostenrijkse School centraal.¹⁴ Natuurlijk berust die keus allereerst op persoonlijke belangstelling,¹⁵ maar daarnaast speelt enige onvrede met de praktische gang van zaken. Het lijkt erop dat belangrijke inzichten weinig tot geen aandacht krijgen. Het subjectieve waardebegrip uit de Oostenrijkse School is in de praktijk

12 In oktober 2008 werd, bijvoorbeeld, duidelijk dat de Belgisch-Nederlandse bank Fortis zich uiteindelijk het voor hen bedoelde deel van de ABN-AMRO bank niet kon veroorloven.

13 De School van Salamanca heeft mede door het werk van Grice-Hutchinson [2009] veel aandacht gekregen.

14 Aan het einde van dit hoofdstuk wordt op schematische wijze de samenhang getoond tussen de voor dit proefschrift van belang zijnde Oostenrijkse opvattingen en de onderzoeksvragen.

15 Als waardeerder kom je regelmatig met deze vraagstukken in contact. De bekende 'mainstream' literatuur laat veel vragen onbeantwoord. Tijdens mijn studie (algemene economie) stonden vooral Keynes en de Neoklassieken in de belangstelling. De colleges geschiedenis van het economisch denken schetsten een glimp van hetgeen nog meer voorhanden leek. De praktische vragen dwongen tot voortgaande studie. Zo kwam het tot een verdere kennismaking met de Oostenrijkse School. Deze heeft vooral met betrekking tot zaken als ondernemerschap, risico en onzekerheid, de werking van markten en de drijfveren van menselijk handelen veel te bieden.

nauwelijks terug te vinden. Daar heerst een bijna obsessieve belangstelling voor het waarneembare. Het menselijk gedrag wordt gereduceerd tot meetbare aspecten, die vervolgens worden verheven tot te onderzoeken feiten. Uit waargenomen correlatie blijkt nog geen causaal verband. Naar de opvatting van de Oostenrijkse School kunnen causale verbanden allen worden blootgelegd door een echte theorie die werkt met definieerbare en gedefinieerde concepten [Rothbard 1997a, pp. 28-78].

De methodologie die door de Oostenrijkse School wordt toegepast, gaat uit van het menselijk handelen. Toen Von Mises zijn in het Duits geschreven *Nationalökonomie* in het Engels ging herschrijven, werd de titel *Human Action*. Menselijk handelen kan niet zonder waarden. De specifiek economische aspecten daarvan worden in dit proefschrift nader onderzocht. De Oostenrijkse benadering is vooral realistisch; prijzen die daadwerkelijk op echte markten tot stand zijn gekomen. Voor een formeel modelmatige benadering, die wordt gekenschetst door hypothetisch economische relaties, bestaat minder belangstelling. De Klassieken verklaren het tot stand komen van prijzen uit het samenkomen van vraag en aanbod, maar zij beschikken niet over een bevredigende waardetheorie. Waarom zijn kopers bereid voor goederen en diensten te betalen?¹⁶

De grondlegger van de Oostenrijkse School, Carl Menger, verklaart zowel waarde als prijs en geeft daarmee een impuls aan de verdere ontwikkeling van het economisch denken. In dit onderzoek wordt het waardebegrip uit de Oostenrijkse School getoetst aan de wijze waarop het begrip economische waarde daadwerkelijk wordt gebruikt. De markt waarbinnen ondernemingen en bedrijfsbelangen worden verhandeld, staat daarbij centraal.

Over economie kan op verschillende wijzen worden gesproken. In bepaalde gevallen heeft men het over de economische wetenschap en op andere momenten staat de feitelijke gang van zaken binnen een huishouding centraal. Binnen de wetenschap kan economie betrekking hebben op pure theorie of op aanbevelingen voor beleid. Het laatste heeft dan over het algemeen weer invloed op de wijze waarop in het dagelijks leven wordt gehandeld. Deze gelaagdheid leidt niet zelden tot onnodige spraakverwarring.

1.1 LEESWIJZER VOOR HET PROEFSCHRIFT

In dit proefschrift staan de probleemstelling en de daaruit voortvloeiende onderzoeksvragen centraal. Zij komen in hoofdstuk 2 aan de orde komen. In hoofdstuk 3 speelt de pure theorie de hoofdrol. De opvattingen die binnen de Oostenrijkse School met betrekking tot het waardebegrip bestaan, worden op basis van een logische ordening behandeld. Uit het ontstaan van ons

16 Ontleend aan het door Klein geschreven voorwoord bij Menger's *Principles of Economics* [2007, p. 8].

universum zijn met betrekking tot het menselijk handelen vier enkelvoudige begrippen af te leiden. Deze maken het bestaan mogelijk van samengestelde begrippen die uiteindelijk bepalen hoe binnen de Oostenrijkse School waarde wordt voorgesteld. Het waardebegrip is voor de Oostenrijkse School kenmerkend. In dit proefschrift komen alleen die elementen aan bod die voor het onderwerp van belang zijn. Het zuiver theoretische begrip waarde is niet zonder meer te operationaliseren. Voor het daadwerkelijk toepassen van een waardebegrip is het buitengewoon handig dat een cijfermatige voorstelling van zaken kan ontstaan.

In hoofdstuk 4 wordt getoond welke relatie bestaat tussen het theoretische begrip waarde en het begrip economische waarde. Op grond van die relatie kan de monetaire uitdrukking van economische waarde ontstaan. Op basis van dit te operationaliseren waardebegrip zijn verschillende methoden ontwikkeld om in het dagelijks leven te waarderen. Daaruit is een algemeen aanvaarde aanpak voortgekomen die als hoofdstroom, de *mainstream* opvattingen, wordt gekenschetst. In hoofdstuk 5 wordt aan de hand van een algemeen waarderingsmodel, geënt op de *mainstream* opvattingen, een drietal casus getoond. Daaruit wordt duidelijk hoe in het dagelijks handelen met het begrip economische waarde wordt omgegaan. Het betreft hier de *mainstream* opvattingen, zonder daar veel commentaar op te leveren. De daar behandelde casus betreffen een voorgenomen transactie, een schadeclaim en een geschil met de belastingdienst. In dit hoofdstuk staat de feitelijke gang van zaken centraal.

In hoofdstuk 6 wordt de pure theorie uit hoofdstuk 3 geconfronteerd met de in hoofdstuk 5 aangetroffen feitelijke gang van zaken. Daaruit blijkt dat op bepaalde punten wordt afgeweken van de door de Oostenrijkse School geformuleerde uitgangspunten. Die afwijkingen kunnen soms worden begrepen vanuit een pragmatisch standpunt, bijvoorbeeld het niet, of alleen tegen zeer hoge kosten, beschikbaar hebben van bepaalde informatie. Dergelijke afwijkingen worden in dit proefschrift slechts kort aangestipt. Voor het onderhavige onderzoek is het interessanter de aandacht te richten op afwijkingen die een meer fundamenteel karakter hebben. Dat betekent dat niet voor alle behandelde casus even diep wordt ingegaan op de aangetroffen afwijkingen. Alleen daar waar in de confrontatie tussen theorie en casus nieuwe fundamentele afwijkingen ontstaan, zal daarop, om herhalingen te voorkomen, verder worden ingegaan. In het laatste hoofdstuk (7) worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan. Het bovenstaande kan door middel van het onderstaande schematisch worden toegelicht.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Hoofdstuk 2: Achtergrond en probleemstelling

Dit proefschrift is tot stand gekomen teneinde antwoord te kunnen geven op de vraag: waarom waarderen wij zoals wij waarderen? Door middel van een inleidende beschouwing krijgen motivatie en achtergrond aandacht. Binnen de Oostenrijkse School wordt niet alleen veel aandacht geschonken aan het waardebegrip, maar ook aan de objecten die door subjecten worden gebruikt om waarde te creëren. Binnen de Oostenrijkse School wordt eveneens veel aandacht geschonken aan het productieve karakter van kapitaalgoederen. De gebruikelijke kringloopschema's gaan slechts uit van één vorm van consumeren. Met behulp van een Petrinet wordt aangetoond dat door indirect consumeren (sparen), kapitaalgoederen in het leven worden geroepen, waardoor een hogere welvaart kan ontstaan.

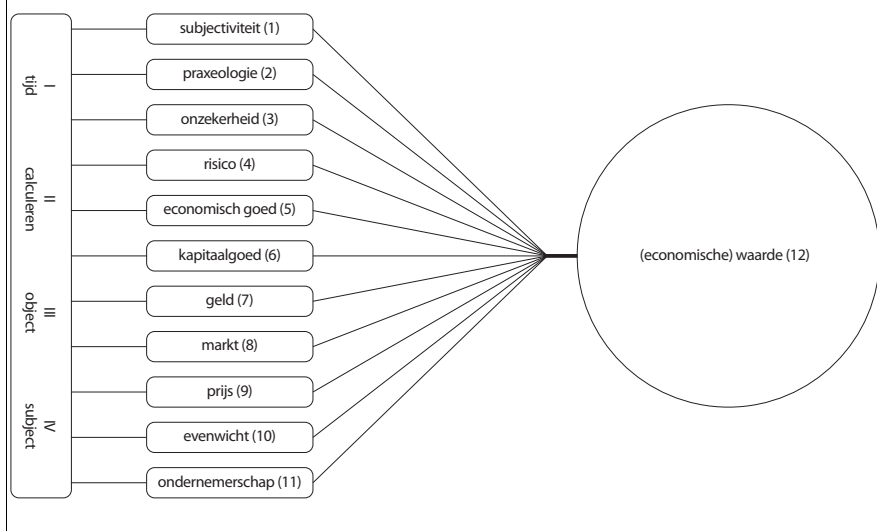
- Probleemstelling en de onderzoeksvragen
- Opzet van het onderzoek: structuur en begrenzing
- Begrippenkader
- Historische achtergrond van de Oostenrijkse School

Hoofdstuk 3: Achtergrond van de probleemstelling in het licht van de opvattingen van de Oostenrijkse School

In dit hoofdstuk worden de kernpunten van de opvattingen binnen de Oostenrijkse School met betrekking tot het waardebegrip behandeld. Met behulp van vier enkelvoudige begrippen en twaalf samengestelde begrippen wordt de essentie van het begrip waarde toegelicht.

Enkelvoudige begrippen	Samengestelde begrippen	Culmineert in
I Tijd	1 Subjectiviteit	12 (Economische) waarde
II Calculeren	2 Praxeologie	
III Object	3 Onzekerheid	
IV Subject	4 Risico	
	5 Economisch goed	
	6 Kapitaalgoed	
	7 Geld	
	8 Markt	
	9 Prijs	
	10 Evenwicht	
	11 Ondernemerschap	

Het bovenstaande schema kan op grafische wijze als volgt worden weergegeven:

Hoofdstuk 4: Van waardebegrip naar gecalculeerde economische waarde

Op basis van het door de Oostenrijkse School gegeven antwoord op de vraag: 'wat is waarde?' wordt ingegaan op de wijze waarop binnen een op arbeidsverdeling gebaseerde economie kan worden gekomen tot het calculeren van economische waarde. Het calculeren van economische waarde is van wezenlijk belang om een waardebegrip te kunnen operationaliseren.

- Het doel van het bepalen van economische waarde
- Het te waarden object en het doel van die specifieke waardering
- Vrije geldstromen: het calculeren van verwachte marginale opbrengsten en kosten
- De omvang van de reeks vrije geldstromen
- Onzekerheid omtrent verwachtingen en welk deel daarvan is te calculeren
- Calculeren van verwachte vrije geldstromen naar huidige (contante) waarde
- Voorbeeld van economische waarde op basis van de uitgangspunten van de Oostenrijkse School

Hoofdstuk 5: Bepalen van de economische waarde in de praktijk: mainstream opvattingen

In de praktijk heeft zich met betrekking tot het bepalen van economische waarde een algemene aanpak ontwikkeld. Die aanpak wordt in dit proefschrift met *mainstream* aangeduid. Op basis daarvan is een model ontstaan dat in veel waarderingsrapporten wordt teruggevonden. Na een toelichting op dit model worden als illustratie drie aan de praktijk ontleende casus behandeld waarin aan de hand van de in het vorige hoofdstuk besproken methodologie duidelijk wordt gemaakt hoe tot een bepaalde waarderingsuitspraak is gekomen.

<i>Waarderingsmodel – Mainstream</i>	
· Opbrengsten · Vermogenskosten · Causaal verband offer en doel · Onzekerheid en risico · Rekenkundige uitwerking	
Casus 1 Transactie	Object en doel
Casus 2 Schadeclaim	Vrije geldstromen
Casus 3 Belastinggeschil	Omvang vrije geldstromen
	Onzekerheid en risico
	Economische waarde

Hoofdstuk 6: Praktijk versus Oostenrijkse School

Op basis van de in hoofdstuk 3 genoemde kernbegrippen wordt in dit hoofdstuk de in hoofdstuk 5 beschreven *mainstream* praktijk geconfronteerd met de opvattingen van de Oostenrijkse School.

Waarde volgens de Oostenrijkse School

In hoofdstuk 3 is de essentie van het waardebegrip van de Oostenrijkse School aan de hand van de volgende 16 begrippen, vier enkelvoudige en 12 samengestelde, toegelicht. De vier enkelvoudige zijn: (I) Tijd; (II) Calculeren; (III) Object en (IV) Subject. De twaalf samengestelde begrippen zijn: (1) subjectiviteit; (2) praxeologie; (3) onzekerheid; (4) risico; (5) economisch goed; (6) kapitaalgoed; (7) geld; (8) markt; (9) prijs; (10) evenwicht; (11) ondernemerschap en (12) (economische) waarde.

De belangrijkste verschillen tussen praktijk en Oostenrijkse School worden toegelicht aan de hand van het *mainstream* waarderingsmodel. De behandeling van de drie casus geeft bijzondere aandacht aan enkele van die verschillen.

Hoofdstuk 7: Conclusies met betrekking tot de probleemstelling en aanbevelingen

De uit de probleemstelling voortvloeiende onderzoeksvragen worden beantwoord, de algemene conclusie ten aanzien van de probleemstelling wordt gepresenteerd en er worden aanbevelingen ten aanzien van verder onderzoek en praktische aanpak gedaan.

